

Основні сучасні теоретичні аспекти взаємозв'язку економічного потенціалу та економічної могутності держави

The main modern theoretical aspects of the relationship between the economic potential and the economic power of the state

Олег Семененко * 1A

*Corresponding author: ¹ д. військ. н., професор, начальник відділу, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414

Петро Онофрійчук 2A

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0003-2203-5282

Олександр Водчиць 3B

кандидат технічних наук, доцент, начальник кафедри військової підготовки, e-mail: avg64avg@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3294-7632

Ольга Таран 4C

старший науковий співробітник, e-mail: olga taran@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9143-5821

Тарас Череватий 5D

старший викладач, e-mail: cherevatiy_taras@ukr.net, ORCID: 0000-0003-0866-295X

Ольга Романченко 6D

старший науковий співробітник, alena.rondo@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1640-853X

Oleh Semenenko * 1A

*Corresponding author: ¹Dr of military Sciences, Professor, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414

Petro Onofriichuk 2A

PhD in Economics, senior researcher, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0003-2203-5282

Oleksandr Vodchyts 3B

candidate of technical sciences, associate professor, Head of the Department of military training, e-mail: avg64avg@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3294-7632

Olha Taran 4C

senior Research Fellow, e-mail: olga taran@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9143-5821

Taras Cherevatyi 5D

candidate of military sciences, Senior Researcher, e-mail: cherevatiy_taras@ukr.net, ORCID: 0000-0003-0866-295X

Olha Romanchenko 6D

Senior Research Fellow, alena.rondo@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1640-853X

^A Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, м. Київ, Україна

^B Кафедра військової підготовки Національного авіаційного університету, м. Київ, 03048, Україна

^C Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету Харківського політехнічного інституту, м. Харків, Україна

^D Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ, Україна

^A Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

^B Department of Military Training of the National Aviation University, Kyiv, 03048, Ukraine

^C Military Institute of Tank Troops of the National Technical University of Kharkiv Polytechnic Institute, Kharkiv, Ukraine

^D National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv, Ukraine

Received: September 10, 2022 | Revised: October 20, 2022 | Accepted: October 31, 2022

DOI: 10.33445/sds.2022.12.5.4

Мета роботи: є розкриття основних сучасних теоретичних аспектів та особливостей у взаємозв'язку діалектичних понять економічного потенціалу та економічної могутності держави в рамках сьогодення.

Дизайн/Метод/Підхід дослідження: основними методами досліджень є діалектичні методи, аналізу та синтезу економічних процесів, методи економічної теорії, методи економічної логіки.

Результати дослідження: розкриті сутності та зміст понять економічного потенціалу та економічної могутності держави, визначено теоретичні погляди щодо їх взаємозв'язку один з одним, розкрито можливі шляхи підвищення ефективності нарощування економічного потенціалу та економічної могутності держави.

Теоретична цінність дослідження: основними результатами досліджень за тематикою статті є: розкриття основних сучасних аспектів взаємозв'язку економічного потенціалу та економічної могутності держави, розкрито їх структурні елементи та сформована залежність між ними, а також визначено погляди щодо подальшого дослідження висвітлених у статті питань.

Тип статті: описовий, теоретичний, діалектичний.

Ключові слова: економіка, війна, потенціал.

Purpose: is the disclosure of the main modern theoretical aspects and features in the relationship of the dialectical concepts of the economic potential and economic power of the state within the framework of today.

Design/Method/Approach: the main methods of research are dialectical methods, analysis and synthesis of economic processes, methods of economic theory, methods of economic logic.

Findings: the essence and content of the concepts of economic potential and economic power of the state are revealed, theoretical views on their relationship with each other are defined, possible ways of increasing the effectiveness of increasing the economic potential and economic power of the state are revealed.

Theoretical implications: the main results of the research on the topic of the article are: the disclosure of the main modern aspects of the relationship between the economic potential and the economic power of the state, their structural elements are revealed and the dependence formed between them, as well as the views on further research of the issues covered in the article are defined.

Paper type: descriptive, theoretical, dialectical.

Key words: economy, war, potential.

1. Вступ

Поняття “Економічний потенціал” та “Економічна могутність” держави характеризують економіку країни з різних аспектів та мають багато точок зору щодо їх тлумачення. Більшість науковців сходяться на тому, що ці поняття взаємопов’язані між собою та у своїй більшості поняття економічного потенціалу (ЕП) держави розуміють як її потенційні можливості, а поняття економічної могутності (ЕМ) у своїй більшості трактується як дійсність, тобто наявний реальний стан розвитку економіки та держави в цілому. У науці тлумачення цих понять в деяких випадках розглядаються як синоніми, але це можливо тільки тоді, коли існуюча відмінність цих понять не має суттєвого значення під час їх застосування [1–5]. Сучасна трансформація воєнно-економічної обстановки у світі показує, що сьогодні необхідно чітко розділяти ці поняття між собою. Зараз достатньо суттєво в умовах постійних війн та збройних конфліктів проглядається різниця між цими поняттями, особливо під час вирішення існуючих та перспективних економічних завдань щодо розвитку держави, а саме: для забезпечення наявних та пріоритетних потреб країни важливим є розуміння досягнутої (наявної) економічної могутності, а у разі розглядання масштабних та прогнозованих завдань розвитку країни важливим є володіння інформацією щодо стану економічного потенціалу держави як можливостями нарощування її економічної могутності на перспективу [1–8].

2. Теоретичні основи дослідження

Особливо чітко різниця між поняттями ЕП та ЕМ держави проглядається під час вирішення задач оцінювання ефективності функціонування національної економіки країни. Одним із головних аспектів проблематики оцінювання ефективності національної економіки країни є співставлення існуючого виробництва із наявними виробничими можливостями держави з метою виявлення резервів до його зростання. Тобто під час вирішення задач оцінювання ефективності національної економіки достатньо часто стає питання про оцінювання співвідношення економічного потенціалу та економічної могутності країни.

Ефективність функціонування національної економіки більшою частиною залежить від того як використовується ЕП країни та перш за все наявні виробничі фонди [5–9].

Економічний потенціал характеризує економіку країни з точки зору наявних об’єктивних можливостей для виробництва матеріальних благ. Ці можливості зводяться в кінцевому еквіваленті до людських (особистих) та матеріальних факторів, які характеризують виробництво в цілому, а саме: робочій силі та засобів виробництва, які є вихідними структурними елементами економічного потенціалу держави. Кожин із цих структурних елементів має якісну та кількісну визначеність та може бути обчислений та представлений в динаміці та піддається прогнозуванню.

Статистичні дані щодо: чисельності населення і його структури; виробничих потужностей держави; джерел енергії; запасів та обсягів добування палива; сировини і матеріалів дозволяють скласти уявлення щодо економічних можливостей країни та навіть наближено оцінити їх реальний стан. Але ні один із перелічених показників, ні показники, які характеризують інші структурні елементи національної економіки не можна обирати у якості безпосередніх критеріїв економічного потенціалу, особливо якщо порівнювати потенціали декілька різних країни.

3. Постановка проблеми

Давати оцінку економічного потенціалу країни не можна тільки за частковими характеристиками його окремих структурних елементів, тому як їх внесок у ЕП держави змінюються як у часі, так і під час групування їх в різні сукупності елементів потенціалу [4–11].

Не можна також розглядати ЕП у вигляді переліку його властивостей його структурних елементів, бо показник ЕП не є механічною сумою цих елементів. Більш за все ЕП можна представити як модель національного суспільного виробництва, яка дає уявлення яким може або повинно бути суспільне виробництво. Суспільне виробництво в свою чергу визначається усією сукупністю умов, які впливають на реалізацію людських та матеріальних факторів виробництва: характер розподілу праці у суспільстві; розміщення та спеціалізація виробництва; зовнішньоекономічні зв'язки та інші моменти, що обумовлюють використання усіх наявних можливостей держави щодо стану реального виробничого процесу [2, 12]. Рівень розвитку науки в державі та зв'язок її із виробництвом є однією із основних характеристик ЕП країни. Якщо виробництво базується на досягненнях науки, тоді наука стає основним фактором ефективного розвитку виробництва. У сучасних умовах, коли наука усе більше перетворюється безпосередньо у виробничу силу, тоді дуже важливо враховувати її вплив на економічні можливості держави [1–14].

4. Результати

Особливе значення для характеристики ЕП має економічний устрій в державі. Виробництво не може ефективно розвиватися без поєднання робочої сили і засобів виробництва, а спосіб цього поєднання повинен визначатися формою власності на засоби виробництва, які вирішальним чином впливають на характер виробництва в державі, ступінь реалізації його людських та матеріальних факторів. Тобто стає зрозумілим, що ЕП країни – це наявні (реальні) можливості, якими володіє країна для виробництва матеріальних благ. ЕП визначається кількістю та якістю людських та матеріальних факторів виробництва, а також способом їх поєднання, тобто характером економічного та політичного устрою в країні. У загальному вигляді ЕП можна представити як модель національної економіки держави, а в якості основного кількісного показника, який характеризує його стан можна визначити – максимально можливий обсяг виробництва.

Якщо ЕП характеризує бажану, перспективну ідеальну картину можливого розвитку виробництва, тоді економічна могутність – це дійсне, сьогоденне реальне виробництво. Щодо стану цього виробництва та розвитку національної економіки судять за досягнутими масштабами виробництва, а також за показниками відносного та абсолютного приросту обсягів виробництва. Сьогодні економічну могутність держави та її динаміку в більшості випадків оцінюють в показниках обсягу суспільного виробництва в одиницю часу. Економічна могутність держави це не тільки обсяг, вага, вартість різних видів виробничої продукції, але це є й суспільні потреби, завдання забезпечення яких або ступінь забезпечення яких й визначає сутність ЕМ держави (ЕМД):

$$ЕМД = ЗПС / ППС, \quad (1)$$

де *ЗПС* – задоволені потреби суспільства;

ППС – повні (наявні) потреби суспільства у визначений час оцінювання.

Аналізуючи сутність економічної могутності держави треба відмітити основні два аспекти її існування, а саме:

по-перше – вона характеризує ефективність суспільного виробництва з точки зору реалізації потенціальних можливостей країни, тобто чим більше реалізуються потенціальні можливості країни, тим вище її ЕМ;

по-друге – чим більше реалізуються потенціальні можливості, тим вище ЕМ держави, тобто зростання ЕМ пов'язано із розширенням границь економічного потенціалу, а також із

його постійним нарощуванням.

Співставлення ЕП та ЕМ країни дозволяє встановити ступінь реалізації наявних економічних можливостей держави (ЕМД), а також сприяє знаходженню невикористаних потенційних можливостей (резервів) держави (ПМД), шляхів та методів підвищення ефективності суспільного виробництва:

$$ЕМД = EM / EP, \quad (2)$$

$$ПМД = EM / ЕМД. \quad (3)$$

Шляхи підвищення ефективності виробництва направлені на пошук можливостей більш повного використання кожного із елементів ЕП, тобто підвищення ефективності використання трудових ресурсів, основних фінансових фондів та матеріальних ресурсів.

Взаємозв'язок із ЕП – це лише один бік ЕМ держави. Другий бік ЕМ держави розкривається через взаємозв'язок з тими цілями, яким об'єктивно підкоряється виробництво та якими обумовлені його сутність та структура. Визначенням фундаментальних цілей розвитку суспільства та національної економіки держави й починається розвиток економічної стратегії розвитку країни в цілому, а зростання її економічної могутності є засобом досягнення цих цілей. Між ціллю і засобом її досягнення існують діалектичні взаємозв'язки, взаємна обумовленість у якісному і кількісному співвідношенні. Зростання ЕМ держави забезпечує збільшення обсягів задоволення потреб суспільства країни та збільшує показники її соціально-економічного розвитку. Так як ЕМ держави служить визначеним цілям, тоді її характеризують не тільки загальні масштаби, але й структура виробництва, тобто її відповідність тим цілям, яким об'єктивно підкоряється виробництво. Під час вирішення задач оцінювання ефективності розвитку національної економіки країни на перший план виходять такі показники як: кінцеві результати виробництва; обсяг та склад продукції, яка призначена безпосередньо для забезпечення потреб суспільства. Ефективність розвитку національної економіки держави характеризує стан соціально-економічного розвитку країни та стан задоволення потреб населення.

Тобто ЕМ держави характеризується масштабами і структурою суспільного виробництва, здатністю створювати усе необхідне для забезпечення потреб суспільства, а також всебічного розвитку населення та країни в цілому.

До основних критеріїв оцінювання ЕМ держави можна віднести валовий внутрішній продукт (ВВП) країни, який характеризує обсяг (вартість) усіх матеріальних благ, які вироблені у суспільстві (країні) в певний проміжок часу, у більшості випадків – це рік. Вартісний показник валового внутрішнього продукту дозволяє представити в динаміці ЕМ країни, а також надає можливість співставляти (порівнювати) різні країни, визначати їх частку у загальному показнику за регіон або світ в цілому.

У табл. 1 наведено основні показники, які будуть використовуватися під час оцінювання як ЕП, так ЕМ держави. Обираючи окремо кожний показник можна скласти рейтинг країни за одним якимсь обраним показником, але не треба забувати, що це тільки часткові характеристики ЕП або ЕМ.

Порівняти країни між собою за окремо узятим показником табл. 1 можна, але для порівняння їх ЕП та ЕМ необхідно формування інтегрального критерію, який буде враховувати не тільки кількісні характеристики ЕП чи ЕМ, а й якісні характеристики цих показників та інших факторів впливу.

Таблиця 1 – Динаміка ВВП деяких країн світу за період 2014-2021 років, млрд дол США

№	Країна / Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Фінляндія	228,059	232,867	246,928	262,026	274,158	284,190	282,131	289,402
2	Литва	82,647	83,761	88,701	95,492	101,879	108,429	106,714	110,610
3	Латвія	47,484	49,384	52,362	55,691	59,378	61,703	61,508	63,586
4	Естонія	38,050	38,378	41,201	44,556	47,801	50,813	49,931	51,781
5	Польща	968,368	1020,393	1075,393	1141,694	1214,377	1299,684	1011,235	1054,962
6	Білорусь	299,235	285,191	296,683	313,931	334,648	355,951	368,383	382,859
7	Молдова	25,218	26,233	29,732	32,101	34,286	36,152	37,875	39,910
8	Румунія	411,274	428,133	478,201	531,675	569,590	626,167	592,169	616,523
9	Бельгія	503,619	520,878	550,678	573,789	601,332	630,954	620,330	637,998
10	Словацьчина	156,759	162,523	161,000	163,512	171,742	177,851	191,475	197,892
11	Грузія	43,054	45,036	47,930	50,663	54,391	54,488	53,565	55,838
12	Арменія	29,231	29,167	31,429	35,677	38,433	41,927	40,017	41,627
13	Азербайджан	166,329	144,146	140,230	139,153	144,632	150,865	186,113	193,717
14	Казахстан	427,478	407,416	423,833	448,473	478,069	508,501	526,261	546,941
15	Монголія	34,245	34,540	37,081	40,100	43,021	45,732	44,938	46,603
16	Китай	55646,396	56819,548	60250,432	63934,344	66894,552	69342,360	68840,060	70614,012
17	Узбекистан	199,767	209,082	216,467	221,561	238,116	254,781	260,302	271,065
18	Киргизстан	427,478	407,416	423,833	448,473	478,069	508,501	526,261	546,941
19	Туркменістан	73,746	76,192	78,493	81,764	88,909	102,714	99,416	104,075
20	Таджикістан	239,720	250,898	259,760	265,873	285,739	305,737	312,363	325,278

На рис. 1 наведено приклад порівняння групи країн за показником ВВП. Китай має найбільший показник серед обраної для дослідження групи країн. Частка його ВВП складає понад 90% від показника ВВП усієї групи. Тому на рис. 2 наведено приклад порівняння без урахування Китаю. Наведені результати свідчать, що найкраще порівняння країн за показниками ЕП та ЕМ здійснювати з урахуванням не тільки кількісних, а й якісних показників оцінювання, де кожний показник в інтегральній (загальній) оцінці має свій ваговий коефіцієнт, який може визначатися експертами із урахуванням особливостей розрахунків.

Разом із ВВП для характеристики ЕМ держави можуть використовуватися показники обсягу промислового виробництва, доданої вартості промислового виробництва, а для співставлення та порівняння декількох країн можуть використовуватися показники частки виробництва за регіон або світ в цілому. Також у якості показника ЕМ може використовуватися показник загального національного прибутку, який характеризує об'єктивні можливості, які є у розпорядженні суспільства для потреб та накопичення. Обсяги національного прибутку різних країн у більшості випадків для вирішення завдань порівняльного аналізу виражають в єдиній валюті.

Також для характеристики ЕМ можна використовувати показник національного багатства. Накопичене суспільством національне багатство у визначених умовах може стати важливим джерелом покриття раптово зростаючих потреб, викликаних різними факторами (війна, кліматичні зміни тощо).

Разом із синтетичними вартісними показниками значну роль під час оцінювання ефективності розвитку національної економіки держави відіграють натуральні показники виробництва основних видів продукції, які можуть конкретизувати реальні можливості держави щодо забезпечення тих чи інших його потреб або потреб населення країни.

Аналіз існуючих досліджень щодо оцінювання ЕМ держави показує, що й різні підходи формування загального показника оцінювання.

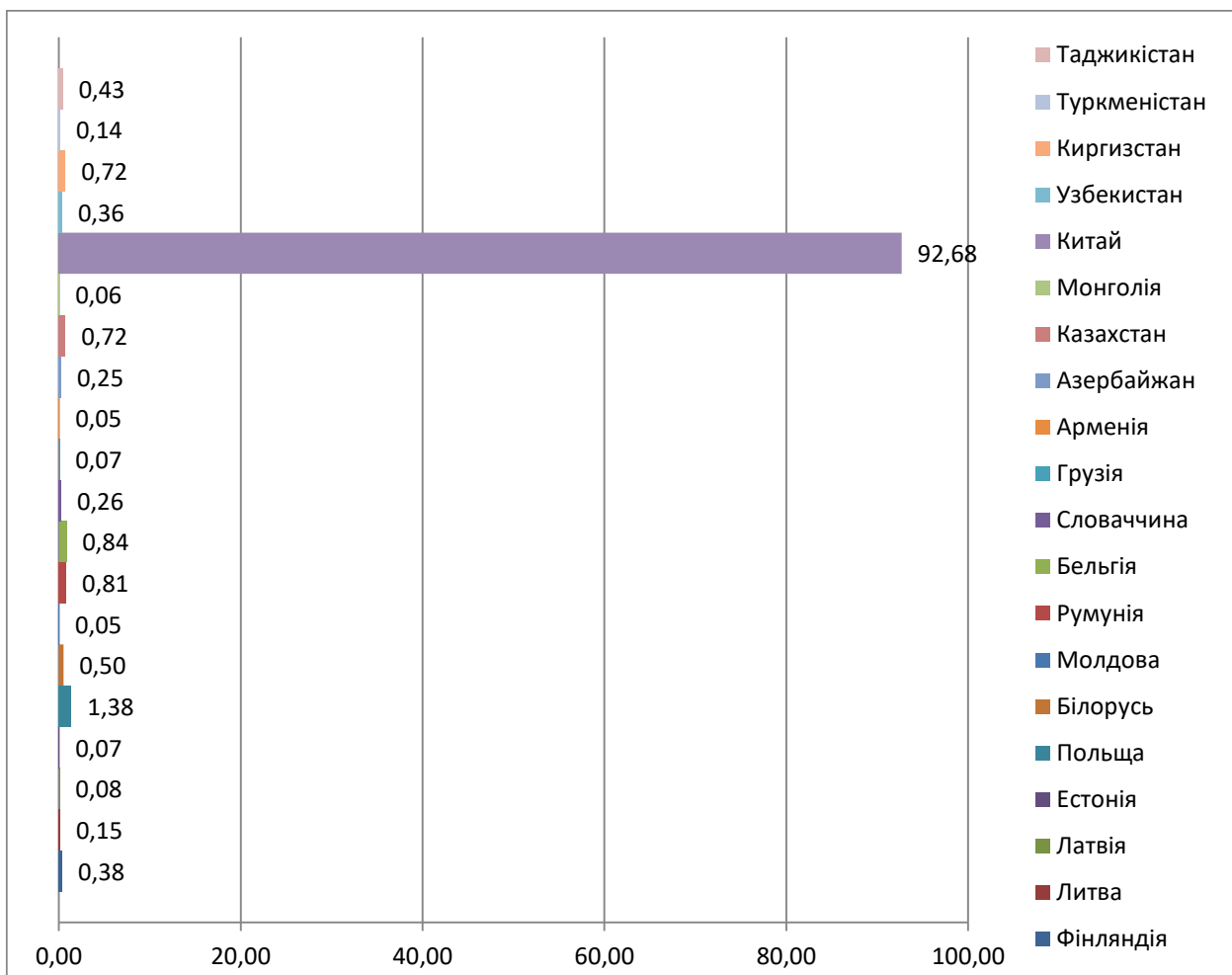

Рисунок 1 – Порівняльна оцінка країн за показником частки у загальному показнику ВВП за всю групу, %

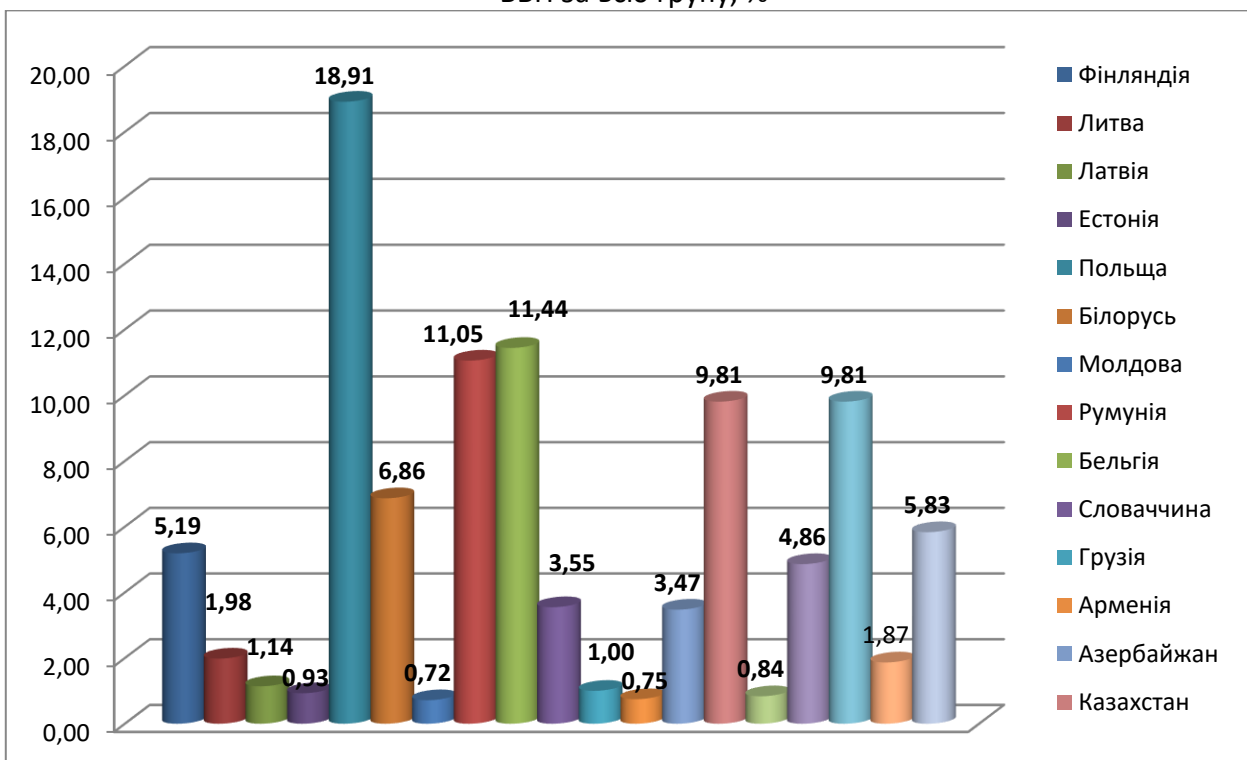

Рисунок 2 – Порівняльна оцінка країн за показником частки у загальному показнику ВВП за всю групу без урахування ВВП Китаю, %

Один із діючих підходів це є підхід німецького економіста Херольда, який у 1970 році запропонував оцінювати економічну могутність держави добутком трьох показників [5, 15]: чисельності зайнятого населення (в млн чол), питома вага промисловості та сфери послуг в ВВП (у відсотках) та вартості виробленого валового національного продукту на душу населення (в млн дол США). В принципі в деякій степені отримані результати характеризують співвідношення економічної потужності різних країн, тому що в основу цих показників (трьох складових) закладений обсяг суспільного виробництва, але співвідношення цих показників для різних країн не повною мірою характеризують їх економічну могутність, бо отримані абсолютні величини не повною мірою розкривають зміст порівняння показників ЕМ країн.

Однобічні кількісні підходи до оцінювання економічної могутності країни ігнорують або недооцінюють якісної сторони існуючих способів виробництва. Під час оцінювання ЕМ країни не можна не враховувати обмеженість будь-якого кількісного показника. Особливо обережно треба користуватися кількісними показниками під час порівняння ЕМ країн, які мають різні форми побудови національної економіки та різний соціально-економічний устрій. Соціально-економічний устрій країни впливає не тільки на ступінь реалізації потенційних можливостей під час виробництва, але й визначає характер, закономірності, механізм функціонування економіки, її можливості мобілізувати та ефективно використовувати сили та засоби суспільства для досягнення визначеної стратегічної цілі розвитку національної економіки та країни в цілому. Від економічного устрою держави залежать також стійкість функціонування економіки, її здатність витримувати усілякі труднощі та випробування. Усі ці властивості не можуть бути оцінені кількісними показниками. Характер політичного та соціально-економічного устрою країни визначають характер можливих війн та відношення до них різних соціальних груп населення.

В країні, яка розв'язала загарбницьку війну відбувається збільшення військових витрат, які загострюють існуючі протиріччя між різними верствами населення, зростає ймовірність та інтенсивність політичного та економічного занепаду, збільшуються ізоляційні процеси у світі по відношенню до країни агресора (терориста), знижується купівельна спроможність населення, а також активно відбуваються інфляційні коливання державної валюти тощо. Усе це призводить до ослаблення ЕМ держави в цілому. Яскравим прикладом такої війни є активна фаза загарбницької російсько-української війни розв'язана 24.02.2022 року, яка спричинила повну політичну та економічну ізоляцію Росії від багатьох країн світу. Така ізоляція вже запустила безповоротні процеси економічної та політичної руйнації країни, що найближчим часом відіб'ється на показниках її воєнної та економічної могутності.

Треба відмітити, що за одними й тими ж співвідношеннями показників виробництва можуть стояти різні здатності забезпечувати потреби суспільства залежно від змін змісту цих потреб та умов функціонування економіки. Тобто, якщо використовувати тільки кількісні характеристики (показники) ЕП та ЕМ держави, тоді не є можливим охарактеризувати їх повністю та розкрити їх реальний стан. Тому що більш менш вірні орієнтовні показники в одних умовах, вони стають недостатніми в інших умовах та обстановці в країні та навколо неї. Але кількісний аналіз був, є та залишиться одним із основних засобів оцінювання стану показників ЕП та ЕМ країни з метою порівняння цих показників для декілька країн. Економіко-математичне моделювання та сучасні методи прогнозування дозволяють сьогодні отримувати більш достовірні кількісні характеристики економічних можливостей окремих країн або груп (коаліцій) країн. Кількісні та якісні сторони ЕМ треба досліджувати тільки разом з урахуванням степені їх взаємозв'язку між собою. Одним із важливих принципів ефективного захисту та оборони держави є завчасна та якісна підготовка її до оборони з урахуванням співвідношення своїх та сил противника.

ЕП та ЕМ держави характеризують не тільки масштаби, але й їх структура. Досконалість структури економіки держави є найважливішою характеристикою її стабільності та

ефективності функціонування. Виокремлення основних структурних елементів, аналіз їх взаємозв'язків, стану та динаміки, визначення степені відповідності ЕП та ЕМ структурі потреб населення країни є основою формування її економічної стратегії розвитку, в якій повинні бути висвітлені поняття щодо: доцільного співвідношення екстенсивного та інтенсивного шляху економічного розвитку країни; намічені головні кроки щодо розвитку різних галузей її національної економіки; визначенні географічні концентрації виробництва різної продукції; визначені шляхи та заходи підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків тощо.

Економіка країни – це складне, багатогранне явище, яке досліджується багатьма різними науками. Наприклад, політична економіка велике значення надає дослідженню органічній побудові виробництва країни. Деякі економічні науки досліджують галузеві та регіональні структури [1–15].

Усі сторони економічної структури важливі для розуміння та оцінювання ЕП та ЕМ держави, але неважливо як би розглядалася структура ЕП та ЕМ держави цю структуру необхідно представити у вигляді упорядкованої ієрархічної, субординованої системи елементів, які поєднані в єдине ціле.

Структурний аналіз передбачає розглядання ЕП та ЕМ перш за все як поєднання людського (особистого) та матеріального факторів виробництва. Якщо мова йде про ЕП з'ясовується оптимальний варіант такого поєднання, а якщо мова йде про ЕМ, тоді аналізується існуюче виробництво як практична реалізація поєднання цих факторів.

Кожен із елементів ЕП і ЕМ (наприклад, робоча сила, засоби виробництва тощо) характеризуються своїми специфічними властивостями, які не дозволяють звести їх один до одного. Ні один із цих факторів окремо не дозволяє організувати виробництво. Лише поєднання цих факторів дозволяє створити елементи виробництва (підприємство, галузь виробництва, економічний район тощо), соціальний тип та характер якого залежить від способу поєднання цих факторів між собою та форми власності на засоби виробництва.

Дослідження економіки як поєднання особистих (людських) та матеріальних (речових) факторів виробництва, визначення їх співвідношення та динаміки є початком методологічних досліджень ЕП та ЕМ держави.

Особистий (людський) фактор – це головний елемент виробничих сил та потужностей. Люди працею створюють усі багатства. Також люди є головною силою збройної боротьби. Тобто в людських ресурсах перш за все і виражаються економічні та воєнні можливості держави.

Людські ресурси характеризуються чисельністю, структурою та якісним станом населення (розподіл за віком та полом, станом здоров'я, рівнем освіти, професійним складом тощо). Особливе значення характеристики людських ресурсів має політично-моральний стан населення та рівень його працездатності, а також соціально-політичні та моральні якості, які визначаються властивим кожній країні своїм укладом життєдіяльності.

Людський фактор дуже важливий але виробництво не можливо без засобів виробництва, а саме: виробничі фонди; механічні засоби праці; автоматизованість процесів виробництва тощо. Якість цих засобів визначається рівнем розвитку науково-технічного прогресу в країні.

Тому як під час розвитку виробничих сил відбуваються кількісно-якісні зміни в робочій силі та засобах виробництва, тоді їх співвідношення теж залишається незмінним. Співвідношення між масою засобів виробництва та масою робочої сили, яка є рушійною силою для попередніх, називають будовою виробництва. Якщо обидва фактори беруться у натуральній формі під час оцінювання тоді їх відношення називають технічною будовою виробництва та виражають в таких показниках як: енергоозброєність; забезпеченість виробничими площами; матеріалобезпеченість; машинобезпеченість; ресурсозабезпеченість тощо. Також обидва фактори можуть виражатися у вартісному

еквіваленті, наприклад, вартість засобів виробництва, вартість життєдіяльності тощо.

ЕМ держави може бути збільшена шляхом більш значного використання наявного ЕП, тобто збільшення ЕМ зменшує ЕП.

Для вирішення багатьох економічних, політичних та військових завдань важливе значення має галузева структура ЕП та ЕМ країни. ЕП країни можна представити як сукупність промислового, воєнного, сільськогосподарського, транспортного, енергетичного та інших часткових потенціалів, кожен із яких характеризує виробничі можливості відповідної галузі національної економіки. Галузева структура ЕМ держави дозволяє робити припущення щодо оцінок стану можливостей держави забезпечення конкретних потреб, а її співставлення із структурою ЕП держави розкриває наявні резерви економічного зростання країни в подальшому, а також визначає можливі напрями подальшого розвитку національної економіки країни в цілому. У сучасних умовах розвитку національної економіки різних держав з урахуванням значного зростання науково-технічного прогресу підвищення ефективності виробництва передбачає постійне удосконалення його галузевої структури на основі прискореного розвитку основних прогресивних галузей виробництва.

Усі країни намагаються нарощувати свою ЕМ, хоча мотиви та сутність цих намагань в багатьох країнах різні. Зростання ЕМ передбачає збільшення ЕП держави, але інтенсивність нарощування ЕП та ЕМ за різними їх структурними елементами можуть суттєво розрізнятися. Наприклад, на динаміку людського фактору впливають демографічні зміни, викликані війнами, епідеміями тощо. Сила їх дії на різні країни неоднакова, бо кожна із країн негативні впливи торкаються по-різному, одних повністю, інших частково, а якісь країни взагалі опосередковано. Щодо матеріально-речових елементів економічного потенціалу (паливо, енергія, сировина різних видів тощо), то їх дефіцит чи профіцит залежить від співвідношення таких протилежно різних процесів як з одного боку зменшення природних запасів, а з іншого боку – створення нових джерел енергії та матеріалів на основі досягнень науково-технічного прогресу. Тому у різні періоди на перший план можуть виходити то одні, то інші проблеми нарощування економічних можливостей держави та висвітлюватися і обиратися різні шляхи їх подолання. У літературі визначаються два основних методи підвищення ЕМ держави:

- екстенсивний – шляхом збільшення масштабів виробництва в наслідок залучення до нього додаткової робочої сили та засобів виробництва;

- інтенсивний – шляхом підвищення ефективності виробництва на основі якісних змін у виробничих силах, підвищення рівня їх організації та більш повного використання.

5. Висновки

Сьогодні виникає об'єктивна необхідність економії та підвищення ефективності використання таких матеріальних засобів як: природні ресурси; сировина; матеріали; паливо; енергія тощо. Масштаби їх використання постійно зростають, а добування та виробництво постійно зростає в ціні. Сьогодні існують тенденції глибокого перероблення сировини, зниження матеріалоємності, щоб збільшити їх добування та виробництво. У той же час ряд природних ресурсів необхідно відновлювати, тобто чим інтенсивніше вони перероблюються тим більше витрачається засобів на їх відновлення, тобто постійно зростають проблеми зберігання навколишнього середовища, на вирішення яких витрачаються колосальні по обсягу сили та засоби.

Таким чином ЕП та ЕМ держави діалектично взаємопов'язані між собою, тобто підвищення степені використання ЕП сприяє зростанню ЕМ країни, а зростання ЕМ у свою чергу викликає необхідність нарощування (відновлення) економічного потенціалу. Важливим ланцюгом цього взаємозв'язку є підвищення ефективності суспільного виробництва. Інтенсивний шлях розвитку економіки країни ефективність виробництва дозволяють

підвищити продуктивність праці та підвищити важливість цього фактору під час забезпечення приросту ЕМ держави.

Подальшим напрямком дослідження за тематикою статті можуть бути сформована концепція та методичний апарат оцінювання ЕМ держав з метою їх порівняння між собою та подальшого формування практичних рекомендацій щодо вибору та обґрунтування напрямів та заходів зміцнення економічної могутності України на середньострокову та довгострокову перспективу.

6. Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

7. Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Проблеми і напрями розвитку Збройних Сил України в сучасних умовах. (2021). URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ZSU-73823.pdf>
2. Семененко О. М., Бойко Р. В., Водчиць О. Г., Добровольський Ю. Б., Бердочник Д. В., Ярошенко А. В. Основні методологічні аспекти воєнно-економічного забезпечення обороноздатності держави: теорія та практика. *Системи обробки інформації*: Харків: ХНУПС, 2017. № 3 (51). С. 165–175.
3. Семененко О. М. Методологічні основи воєнно-економічного супроводження програм розвитку Збройних Сил України: дис. ... докт. військ. наук: 20.01.05 / Семененко Олег Михайлович. Київ: ЦНДІ ЗС України, 2018. 640 с.
4. Викулов С. Ф. (2008). Методология оценки оборонного и воєнно-економического потенциалов государства / Центральный экономико-математический институт РА. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-otsenki-oboronogo-i-voenno-ekonomicheskogo-potentsialov-gosudarstva/viewer>.
5. Хрусталёв Е. Ю. (2009). Оборонный потенциал России в контексте современной международной конкуренции и глобализации. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oboron>

References

1. Problems and direct development of the Evil Forces of Ukraine in today's minds. (2021). Available from : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ZSU-73823.pdf>
2. Semenenko O. M., Boyko R. V., Vodchits O. G., Dobrovolsky Yu. B., Berdochnik D. V., Yaroshenko, A. V. (2017). Main methodological aspects of the military and economic security of the state's defense: theory and practice // *Information processing systems: schokvart. sci.-tech. magazine Kharkiv: KhNUPS, No. 3 (51)*. pp. 165–175.
3. Semenenko O. M. (2018) Methodological foundations of military and economic support for the development of the Defense Forces of Ukraine: dis. ... doc. military. Sciences: 20.01.05 / Semenenko Oleg Mikhailovich. Kiev: Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine. 640 p.
4. Vikulov S. F. (2008) Methodology for assessing the defense and military-economic potentials of the state / Central Economic and Mathematical Institute of the Republic of Armenia. Available from : <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-otsenki-oboronogo-i-voenno-ekonomicheskogo-potentsialov-gosudarstva/viewer>
5. Khrustalev, E. Yu. (2009). Defense potential of

- [nyy-potentsial-rossii-v-kontekste-sovremennoy-mezhdunarodnoy-konkurentsii-i-globalizatsii.](#)
6. Мунтян В. І. Економіка та оборонні витрати: аналіз зарубіжних досліджень і український шлях розвитку. Київ: Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фінансів України. 1998. 463 с.
 7. Lloyd J. Dumas. Economic Power, Military Power, and National Security. 2001. URL: <https://www.jstor.org/stable/4226304>
 8. Хитч Ч., Маккин Р. Военная экономика в ядерный век. М., 1964. 50 с.
 9. Солнышков Ю. С. Экономические факторы и вооружение. М., 1973. 64 с.
 10. Корн К. Военный потенциал государства. М., 1960. 186 с.
 11. Бойко Р. В., Семененко О. М., Добровольський Ю. Б., Кремешний О. І. Погляди на оборонні аспекти економічної стратегії в Україні. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*, 2011, № 1(5). С. 151-155. ISSN 2223-456X.
 12. Радвик Б. Военное планирование и анализ систем сокр. перевод с англ. В. Базарова, Л. Какунина, К. Трофимова под ред. А. М. Пархоменко Москва: Воениздат, 1972. 477 с.
 13. Жуков Г. П., Викулов С. Ф. Военно-экономический анализ и исследование операций. Москва: Воениздат, 1987. 440 с.
 14. Леонтьев В. В. Межотраслевая экономика М., ОАО «Издательство «Экономика», 1997. 479 с.
 15. Пожаров А.И. Показатели и критерии военно-экономической безопасности. *Военная мысль*. № 6, 2000.
 16. Замана, В. М. (2013). Оборонна достатність України як фактор стримування військової агресії проти України. *Честь і закон*. № 4 (47). С. 4-9. ISSN 2078-7480
 17. Семененко О. М., Корнийчук С. П., Бокий В. Г., Каблуков О. А. Современные особенности военно-экономического обеспечения и оценки необходимого уровня обороноспособности Украины // SDirect 24 – Safety, Society, Science. Russia in the context of modern international competition and globalization. Available from : <https://cyberleninka.ru/article/n/oboronyy-potentsial-rossii-v-kontekste-sovremennoy-mezhdunarodnoy-konkurentsii-i-globalizatsii>.
 6. Muntian, V. I. (1998). Economy and defense industry: analysis of foreign studies and Ukrainian way of development. Kiev: Nauk.-dosled. fin. in-t at the Ministry of Finance of Ukraine. 463 p.
 7. Lloyd, J. Dumas. Economic Power, Military Power, and National Security. Available from : <https://www.jstor.org/stable/4226304>
 8. Hitch Ch., Makkin R. Military economy in the nuclear age. Moscow, 1964. 50 p.
 9. Solnyshkov, Yu. S. (1973). Economic factors and weapons. Moscow. 64 p.
 10. Korn K. (1960) Military potential of the state. Moscow, 186 p.
 11. Boyko, R. V., Semenenko, O. M., Dobrovolsky, Yu. B., Kremeshny, O. I. (2011). Look at the defense aspects of economic strategy in Ukraine. *Science and technology of the Defense Forces of the Defense Forces of Ukraine*, No. 1(5). ISSN 2223-456X. pp. 151-155.
 12. Radvik, B. (1972). Military planning and systems analysis abbr. translation from English V. Bazarov, L. Kakunin, K. Trofimov, ed. A. M. Parkhomenko Moscow: Military Publishing House. 477 p.
 13. Zhukov, G. P., Vikulov S. F. (1987). Military-economic analysis and research operations. Moscow: Military Publishing House. 440 p.
 14. Leontiev, V. V. (1997). Intersectoral Economics Moscow, OAO Publishing House Economics. 479 p.
 15. Pozharov, A.I. (2000). Indicators and criteria of military-economic security. *Military thought*. No. 6.
 16. Zamana, V. M. (2013). Defense Prosperity of Ukraine as a Factor of Stimulation of Military Aggression Against Ukraine. *Honor and Law*. No. 4 (47). pp. 4-9. ISSN 2078-7480
 17. Semenenko, O. M., Korniychuk, S. P., Boki, V. G., Kablukov, O. A. (2020). Modern features of military-economic support and

2020. № 2 (12). P. 51–76. URL:
<https://www.sdirect24.org/kopia-nato-deep-no-13>

assessment of the necessary level of defense capability of Ukraine // SDirect 24 - Safety, Society, Science. No 2 (12). pp. 51–76. Available from :
<https://www.sdirect24.org/kopia-nato-deep-no-13>